

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Зоран Аврамовић
Филозофски факултет
Косовска Митровица

СОЦИОЛОШКО ЗНАЊЕ ПОД ОКРИЉЕМ ПРИВАТНЕ ПОЛИТИКЕ

(*Sociološki rečnik*, priredili A. Mimica, M. Bogdanović,
Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2007, Beograd)

Средином 2007. изашао је из штампе у латиничном писму, обиман, како по формату тако и по волумену *Социолошки речник*, чији су приређивачи Аљоша Мимица и Марија Богдановић, професори социологије на Филозофском факултету у Београду. Појава овакве књиге, мора се поздравити. Она је свакако један корак напред у развоју социологије као научне дисциплине, и то не само зато што отклања стручне слабости два претходна српска социолошка речника, већ и по томе што стабилизује «рад појма» у научном проучавању друштва. Дакле, стручна јавност је добила дело о којем је дужна да критички проговори, управо зато што је оно намењено свим припадницима професије а не само појединим секторима, гранама или посебним социологијама. Какав критички суд се може изрећи о *Социолошком речнику*?

Да појемо од Предговора. Овај текст је написан у некаквом извињавајућем тону, у маниру свести о недостацима, у дијалектичкој атмосфери «јединства супротности». Читалац се упозорава да ниједан речник није «поуздан», «да сваком речнику понешто недостаје», «да неки појмови нису исправно дефинисани», «да има личних ставова», итд. После оваквих упозорења-подсећања, у Предговору се наводе четири «очигледних мањкавости» којих су свесни и сами приређивачи. Реч је о следећим недостацима: 1) испод одредница нису наведени библиографски извори (па испада да је појмовна мрежа социологије изаткана из глава српских и несрпских социолога); 2) неких области социологије има више, а то је заслуга вредноће и научног труда; 3) садржинска понављања нису прошла кроз редакторску интервенцију да не би нарушили целовитост текстова; 4) неуједначни обим текстова, последица је генерацијске, стилске, дисциплинарне и сваке друге разлике између аутора одредница.

У Предговору изричито пише да је овај *Речник* «подложен свим поменутиим приговорима, па и многим другим». Ове друге треба да нађу критичари. И без ове напомене, ваља приметити да је сасвим необичан овакав вид самокритике према сопственом делу. Он је, на први поглед за сваку похвалу.

Али, само на први поглед. Већ и само листање добро уочених недостатка *Речника*, наводи сваког стручног читаоца на питање: па добро, шта је био посао приређивача? Испада да су приређивачи позвали свој круг оданих сарадника, договорили се да напишу одреднице и да све то, када ураде, приме и ставе у фасциклу. Може се и тако радити на приређивању *Речника*, али то није одговоран и професионалан однос према постављеном задатку. Сваки такав рад подразумева утврђивање пропозиција за све сараднике. Примера ради, сваки сарадник треба да наведе око пет референци испод свог појма, заступљеност појединих области такође се одређује унапред на састанку редакције, приређивачи имају право да у договору с писцем одреднице скраћују предложени текст. Обим текста се такође унапред одређује од – до страница. Не може се оправдати разлика између одредница културни развој (десетак редова) и културе сећања (6 стубаца) или културни образац.

Све су ово важне пропозиције приликом уређивања књиге – речника. Нису ни нове, ни непознате, па није јасно зашто долази на крају оно што треба да буде на почетку. Ови пропусти су довољни да се ставе озбиљни приговори *Социолошком речнику*. Али, да невоља буде већа, има и других.

Један круг критичких оцена односи се на покушај рационализације недостатака посредством предмета социологије, њеног појмовног апарата и социолога. Идеалан социолошки речник није могућ већ и због тога што нема сагласности о предмету социологије, ни о појмовном апарату који се користи. То је тачно, али из тога не следе две ствари: нико озбиљан не тежи да изједначи стварно и идеално, и нико озбиљан не може да тврди да је сваки социолог спреман да направи свој речник. Када би сваки социолог стварао свој предмет и одређивао задатке ове науке, онда би то била перипатетичка ливада на којој би «свака вашка била обашка», а од научне заједнице, њене традиције и предметно-методолошког одређивања компетентног знања не би било ништа. Треба ли подсећати на епистемолошке принципе науке.

Други круг критичких приговора делу о коме је реч, треба да продре иза површине текста. То је оно што се не види у лаком читању. Прво питање је ко су аутори одредница? Кога међу ауторима нема? Друго питање је какав је квалитет онога што садрже појмовне одреднице?

У Предговору пише да *Аутори* (стотину писаца) припадају различитим генерацијама, да нису сви по струци социолози, и да има странаца. Није дато никакво образложење за овакав састав «папирнате заједнице појмова и људи». Ваљда постоји некакав разлог, а не насумичан одабир људи који ће писати *Социолошки речник*. Зашто генерацијски критеријум? Зашто странци без напомене да ли је реч о социолозима? Зашто толико несоциолога? Простим бројањем се може утврдити да 42 писца одредница нема основно социолошко образовање. Изгледа да су споне с другим дисциплинама ојачале, а саме унутарсоциолошке споне ослабиле. *Речник* нас у том смислу упозорава на разливање и претакање социологије у бочне научне дисциплине. Тако, неки социолози пишу о ономе о чему треба да пишу филозофи – о постмодерни.

Листа аутора показује да су они углавном из универзитетских центара Београда и Новог Сада. То ништа не мора да значи, али ваљда постоје и социолози из других градова Србије. Њих нема или има «на кашичицу» али нема ни неких имена са релевантним социолошким референцама: Михаило Поповић, Младен Лазић, Данило Мркшић, Слободан Вуковић, Милан Брдар, Слободан Миладиновић, Радос Радивојевић, да додам и моју маленкост.

Кога има, на изненађење, међу ауторима? Занимљива имена – Мирко Ђорђевић, публициста, Војин Димитријевић, Зоран Ивошевић, Мирјана Огњеновић, социолог из Београда, Јасна Шакота-Мимица, Данијела Ракочевић-Медојевић из средњотехничке школе. И тако даље.

За већи део ауторске екипе уопште се не знају њихове референце што је један од најважнијих показатеља стручности. Затим, уочљиво је да се они појављују са једном или две одреднице чак и тамо где већ постоје компетентни аутори (религија и Мирко Ђорђевић с једном одредницом или демографија и Г. Матковић). Зашто? Могућна су два одговора. Највећи број оних који су се појавили у *Речнику* с једном одредницом, појавили су се, вољом приређивача или њиховом, да узму кап социолошке славе, да остане записано како су и они плели мрежу социолошких појмова. Други мотив – вероватно да би се појавили у екипи аутора по несоциолошком критерију. И не само то и ту је тачка ослонца «папирнате заједнице појмова и људи». На питање из Предговора – шта је заједничко свим ауторима речника? – одговор је бар за добар део ауторске екипе: припадност једној политичкој и идеолошкој опцији. То важи за један активно-грађанистички круг у српској интелектуалној јавности. Други су неутрални и изван политичких бујица. Сваком површном посматрачу наше интелектуалне и универзитетске сцене мора упасти у очи да се нека имена с листе *Аутора* појављују у јавности у једном политичко-идеолошком знаку. То само значи да су слично или истомишљеници на несоциолошком и социолошком терену.

Не може се тврдити да су приређивачи везани за неки политички центар моћи. Не. Овде је реч о приватном политичком кругу и њиховој идеологији. То значи да је њихова моћ приватно-стручног карактера као и идејни поглед на српско друштво који им омогућава да у стручни посао пласирају своје идеолошко вјерују посредством аутора а и неких, видећемо, одредница. Нема никакве сумње да је социолошка појмовна мрежа изаткана од стране политичких истомишљеника. А тврдња да у плуралност теоријских оријентација, вредносних судова, истраживачких поступака, личних стилова, политичких укуса, приређивачи нису интервенисали, спада у оне тврдње иза чије светле површине треба завирити у непрозирно. Ту се крије одгонетка. Политички укус је био од кључне важности приликом избора једног дела ауторске екипе. Није забрањено, али подлеже критичкој анализи.

х х х

Да се сада кратко осврнем на стручност и квалитет неких одредница? То је ствар за једну ширу стручну дебату. Она је добродошла свакоме ко држи до високих критеријума знања у професији. Знање социолошко већ је одавно испарцелисано, и данас није пожељно мешање социолога политике у социологију рада или социолога културе у социологију књижевности, да не помињем удаљеније дисциплине. Али, најпре, неколико речи о стилу и језику аутора *Речника*. Свако колективно штиво рачуна са стилским разликама сарадника на изради дела. Уредници се труде да их уједначе али не по цену ауторске индивидуалности. Потребно је да ове разлике не буду дубоке. У *Речнику* који је предмет критичке анализе, лако се уочавају три струје стилско-језичких разлика. Код неких сарадника језик је сувопрофесионалан, реченица је натопљена социолошком терминологијом, помало досадна али читка и јасна. Друга стилска групација, иначе најмања по броју, видљиво настоји да освежи суви професионални језик, могло би се рећи, да донекле литераризује стручан социолошки код. Трећа група је занимљива по једном хегелијанизовању или постмодернизовању социолошке реченице. То је једна дозлабога замућена, изувјана, замршена реченица која јасно сведочи о конфузном начину мишљења и писања. Оваква критичка примедба, зна се, нема ефекта јер је «стил-човек». Аутори стручних текстова ову своју карактеристику не могу да исправе, али читаоци имају право да на њу укажу. А приређивачи да је колико-толико, поправе.

Да пређемо на одреднице. Први пример. Појам *демократије* није представљен кроз плурализам теорија демократије (елитистичка, партиципативна, плуралистичка, већинска, либерална, консенсуална, институционална, класна (народна). Изабран је ауторски приступ а то је увек ризик у избору (откуда популарни Хал Кок?). Нема савремених проучавалаца: Р. Дал, Н. Бобио, Џ. Кин, А. Лајпхарт, С. Линц. Али, и овај могући недостатак могао се избећи да се претходно организовала расправа, бар у кругу изабраних аутора о «урађеном задатку». Прво питање за струку је избор приступа а друго: да ли је и у оквиру изабраног приступа, остварен квалитет.

Један од аспекта овог питања је свакако: да ли су сви социолошки појмови обрађени, да ли је мрежа на неким местима покидана, а негде непотребно натегнута (као, примера ради, филозофски појам-поглед на свет)? Одговору на ово питање претходи и разматрање о недостајућим појмовима у овом *Речнику*. Увек ће неки појам бити изван мреже и негде се мора стати. Међутим, неки су научно важнији од других. Примера ради, две одреднице су посвећене *cyber prostoru* и *cyborg-u* ... и научној фантастици (стр. 60) а нема ништа о дигиталној култури или модерним технологијама, кибернетици. О менаџменту само две, а то је дисциплина која све више запоседа простор социологије. Нема социологије књижевности а има социологије музике. Одредница *масовна култура* је конфузно одређена. Ево једне реченице. «Култура, уметност, наука и филозофија која се обликује у *масовном* друштву, а посредством средстава *масовних* комуникација, намењена је *масовној* потрош-

њи.» (273. подвлачење моје). У овој као и у другим одредницама, често се наводе речи (цитати) неког аутора без његовог имена, па читалац не зна о коме је реч.

Одредница *социологија културе*, такође је обрађена на конфузан начин. Језик је непрозиран. «Уз употребу једног категоријалног апарата који обухвата појмове као што су културни капитал, културни образац...с.к. има изгледа да послужи као канал за ревитализацију остатка дисциплине» (стр. 544). Дакле, остатак социологије културе!! У одредници је написано да се «кључним питањем (се) сматра однос између структуре и културе» (544). Које структуре? Како се социологија културе бави друштвом као културом? Затим, тврди се да «главни подстицај у разрешавању проблема односа између структуре и културе с.к. добија од историјске социологије и политичке културе». У теорији се зна да је област културе и друштва главни предметни подстицај. Необично је да одредницу пише неко ко нема ни уџбеник из овог предмета а ни предавачко искуство, и то поред неколико универзитетских наставника на овом предмету у Србији.

Одредницу *конзерватизам* написао је, Јово Бакић, у јавности познат по острашћеном идеолошко-политичком ставу. Идеолошко језгро тог става ушло је и у одредницу приликом разврставања политичких партија у табор конзервативизма. Тако, ту с нашао и хрватски ХДЗ чији је шеф Фрањо Туђман јасно изјавио да је Павелићева НДХ била важан «чимбеник у промицању и континуитету хрватске државности». Шта ту може да буде конзервативно! Ваљда је реч о реакционарној политици. Иначе у овој одредници је тешко спојити данашње значење конзерватизма као противљење свакој промени и антрополошки песимизам а потом убацили неконтекстуалну реченицу де Местра о рату и написати да су «крајњи конзервативци апологете рата» из чега следи и да је Хитлер био конзервативац! Пропуштено је да се истакне променљивост идејног и практичног усмерења политичких партија. Као и то да нема чистих, у идејно-политичком, значењу, партија.

Пажњу привлачи и одредница *демократски деспотизам*, понајвише због повезивања теоријског садржаја појма са политичким личностима из наше средине. С начелног становишта, бољи речник професије свакако је онај који је више удаљен од текућег друштвеног и политичког живота. После стручног одређења појма (приговор – цитате не прате странице из извора), аутор наводи политичке примере – деголизам и С. Милошевић. Ако је већ хтео да користи политичко искуство са овог подручја, било би исправније да је у *Речнику* нашао место и Ф. Туђман зато што је исту технику власти користио после обављених вишестраначких избора. Овоме би се могло додати и питање – да ли је спољна политика западних демократија према бомбардовању Србије 1999. пример специфичног демократског деспотизма? Овоме треба додати очајно погрешан завршни део у одредници о *национализму* у Југославији. Наводе се само три национализма – словеначки, хрватски, српски, а нема муслиманског (бошњачког), црногорског, македонског. Поред тога, чињени-

ца о укидању политичке аутомоније Косова и Војводине је кривотворена. Уставом из 1989. укинута је државна атрибуција покрајина и ништа више.

Осврнимо се још на одреднице о *образовању, школи и васпитању*. Појам образовања почиње с модерним друштвом а не његовом историјом. Дефиниција је оскудна, без осветљавања његове унутрашње структуре, без разликовања формалног, неформалног и информалног образовања. Изостао је и аспект доживотног образовања који је условљен управо сложеним развитком савременог друштва. Уместо масовног образовања, који је један магловит појам, теоријски је адекватније разматрање односа демократије и образовања. Сувише је апстрактан део о улози државе у образовном систему а и једностран јер се своди само на либерални капитализам. Недостаје и важан појам квалитета образовања, као и указивање на аномичне појаве у образовању као што су продаја знања или уџбеника.

Одредница *васпитање* је написана а да Емил Диркем није ни споменут. Као да није написана књига *О социологији васпитања*. А сам појам је криво представљен. Васпитава се за друштво и личност, али садржај и правац васпитања нису једнозначни. Неки теоретичари инсистирају на утицају, усмеравању, моделовању а друге на подстицању, охрабривању, подршци младих нараштаја.

Школа је сведена на установу знања (без васпитања). Нема структурних елемената школе. Нема ни разликовања традиционалне и модерне школе. Необично велики простор је дат неутицајним маштовитим критичарима школе какав је Иван Илич. Неки термини у приказу критичких ставова о школи су прејаки «неподношљив», «презир», «одвратан». Када се упореде ове три одреднице уочава се висок степен некохерентности. Позитивни ставови о школи и образовању се допуњавају негативним («Школа има незаменљиву улогу»...стр. 372).

Неке одреднице о образовању – *социологија образовања и социологија наставног програма* – написане су на високом новоу стручности и мора се похвалити њихов писац. Петре Георгиевски је врло прегледно изложио и теме којима се баве ова социолошка проучавања као и ауторе у свету и код нас који су писали о њима.

И тако даље, и тако даље. О свакој одредници теоријски се може дискутовати. Али питање је право, бар са стручног становишта, да ли су се недостаци, грешке, нетачности могле избећи и какве су последице по професију дела које је пред нама.

И једно друго се може објаснити у кључу политичког укуса приређивача. Они, разуме се, имају право на политички укус. Али не, са професионалног становишта и да их убацују у струку. Ако је њихова приватна политика демократска онда је требало другачија да поступе. Било би демократскије и рационалније да су се писци одредница позвали да путем анонимне обраде појмова учествују у састављању *Речника*. А редакција би се определила према стручном а не политичко-персоналном критеријуму. Толико је острашћене

приватне политике у српској социологији да би од велике помоћи био позив на анонимно учествовање бар у колективним подухватима. Не видим други начин да се социологија извуче из приватног политичког загрљаја.

Један парадокс обележава београдску социологију. Тачније њену организованост. Овај круг, или један њен део се самопредставља као идејни и теоријски носилац модернизацијских односа у друштву, као научна елита модерног друштва. Ако обратимо пажњу на организацију социолошке науке, онда ћемо лако запазити затвореност и самодовољност а не отвореност. То није «случај» у науци, како би приметио Макс Вебер. То је намера. «Олакшавајућа» околност је да је то значајна карактеристика научно-универзитетске елите у Србији. Али, може ли то да буде оправдање.